

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΔΙΑΣΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΦΥΣΗΣ ΠΟΛΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ

Δημόπουλος Κ.

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό την ανάδειξη της σημασίας της ένταξης φιλοσοφικών μεθόδων στη γεωγραφική σκέψη και την επανεκκίνηση της σχετικής συζήτησης. Συγκεκριμένα ασχολείται με τη θεωρητική μελέτη των σχέσεων φύσης, πόλης, υπαίθρου, αλλά και των περιβαλλοντικών ζητημάτων ευρύτερα, ξεκινώντας από την έννοια φύση και την απόσπαση από αυτή του ανθρώπου και εν συνεχεία της πόλης, προχωρώντας σε μια σύντομη περιγραφή της πολυπλοκότητας και του κοινωνικού καθορισμού των προαναφερθέντων σχέσεων και καταλήγοντας στην διαπίστωση της σύνθεσής τους στη μητρόπολη.

Abstract

This paper has been written with the purpose of showcasing the importance of the use of philosophical methods in geography and of reigniting the relevant discourse. I theoretically approach both the relationship between nature, country, city, and environmental matters in general, beginning with the term nature, man's distancing from it and going on to examine its relation to the city. Then, the aforementioned complicated and socially influenced relationship is briefly described, before I put forth the proposition that the metropolis is the place where nature, country and city merge.

Λέξεις κλειδιά: φύση, μητρόπολη, πόλη, διαλεκτική, αντίθεση πόλης-υπαίθρου.

Key words: nature, metropolis, city, dialectics, city-country contradiction.

1. Εισαγωγή

Αναφερόμενος με τη συνήθη αγγλοσαξονική νοσταλγική διάθεση στην πάλαι ποτέ αμόλυπτη ύπαιθρο και με τη συνήθη συμπάθεια των πολυεσθίων στη μεσαιωνική πόλη, ο Mumford (1989) παρατήρησε πως «το μεσαιωνικό μυαλό εύρισκε τη γαλήνη σε ένα σύμπαν σαφών διαχωρισμών», στο οποίο η πόλη και η ύπαιθρος χωρίζονταν από το απολύτως σαφές όριο του τείχους και μπορούσαν να συναντηθούν και να συνδιαλαγούν στην πύλη του. Το τείχος ήταν το όριο μεταξύ του άμορφου ακατανόητου τρόμου της ενιαία αντιληπτής φύσης-υπαίθρου και της πόλης. Ένα σαφές και απόλυτο όριο πόλης-υπαίθρου και εν πολλοίς ένας συγκεκριμένος θεωρητικός διαχωρισμός. Από τη μεσαιωνική κοινωνία και τις πόλεις της μέχρι τη σύγχρονη ώριμη καπιταλιστική κοινωνία και τις μητροπόλεις, είναι προφανές, πως η όποια, έστω απλοϊκή ή ιδεαλιστική, σαφήνεια των σχέσεων πόλης-υπαίθρου και ακόμα περισσότερο πόλης-φύσης-υπαίθρου εξαφανίζεται, ενώ και οι πλέον φιλόδοξες προσπάθειες δημιουργίας σαφών ορίων απλώς αποτυγχάνουν.

Ταυτόχρονα, τόσο ο καθορισμός και η αποσαφήνιση των όρων, όσο και η διαλεκτική μελέτη τους στη μεταξύ τους σχέση, πέραν του προφανούς φιλοσοφικού, γεωγραφικού και εν γένει επιστημονικού ενδιαφέροντος, θεωρώ πως μπορεί να φωτίσει ορισμένες πτυχές των κρίσιμων για την ανθρωπότητα περιβαλλοντικών και οικολογικών ζητημάτων, ζητημάτων πολιτικών και κοινωνικών, εμφανώς συνδεδεμένων με την αστική (urban) φύση του καπιταλισμού, πέρα ή τουλάχιστον εμπλουτίζοντας τις όποιες τεχνοκρατικές απολιτικές λύσεις. Ο σκοπός του παρόντος κειμένου δεν είναι παρά να η εκκίνηση μιας σχετικής με την προαναφερθείσα

προσέγγιση συζήτησης.

2. Προσεγγίζοντας τη φύση και τις περί φύσης αντιλήψεις

Ο όρος φύση, ένα κοινωνικό κατασκεύασμα και μια αντίληψη διαχρονικά εξελισσόμενη, μπορεί καταρχάς να χρησιμοποιηθεί με πολλούς τρόπους, αλλάζοντας νόημα ανάλογα με τα συμφραζόμενα, παραμένοντας όμως σχεδόν πάντα κατανοητός. Υπάρχει η 'φύση του ανθρώπου', η 'φύση του λόγου', η 'φύση στη φιλοσοφία', η 'φύση στην πόλη' και λοιπά. Η συμφωνία σε έναν εύχρηστο και ακόμα περισσότερο περιεκτικό ορισμό της είναι εξαιρετικά δύσκολη, μάλλον χωρίς νόημα και πιθανότατα λάθος, εκτός φυσικά αν δεχτούμε τη φύση ως το 'όν', το σύμπαν, τα πάντα. Αντίθετα, είναι δυνατό και σαφώς ορθότερο να διατυπωθούν γενικότερες θέσεις, όπως το ότι η φύση είναι το όριο και η βάση κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας ή να χρησιμοποιηθούν επιμέρους βολικοί ορισμοί εργασίας. Ένας συνολικός ορισμός άλλωστε θα οδηγούσε στην ομογενοποίηση της έννοιας, γεγονός ανεπιθύμητο αφού η φύση είναι έντονα εσωτερικά διαφοροποιημένη και αποτελεί πεδίο ανάπτυξης της διαφοράς. Με αντίστοιχη λογική ο D. Harvey (1996) θεωρεί πως ο ορισμός του περιβάλλοντος και ακόμα περισσότερο της φύσης δεν έχει νόημα. 'Το περιβάλλον', ισχυρίζεται, 'είναι στο τέλος-τέλος οτιδήποτε περιβάλλει ή οτιδήποτε υπάρχει στον περίγυρο κάποιου όντος, το οποίο να σχετίζεται με την κατάσταση του όντος αυτού σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο', ενώ και ο Βολταίρος (Voltaire, 1881) καταλήγει στο ότι η φύση είναι 'τα πάντα που υπάρχουν'.

Μια διαλεκτική υλιστική προσέγγιση της φύσης από το γενικό στο μερικό μέσα από διαδοχικές αποσπάσεις από την ολότητα της για να οριστεί σε σχέση με αυτή ο άνθρωπος και στη συνέχεια από το μερικό στο γενικό για να τοποθετηθεί στη συζήτηση και η πόλη είναι η διαδικασία που ακολουθώ στο παρόν κείμενο. Δέχομαι αρχικά ότι η φύση είναι αιώνια, αντικειμενική, αυθύπαρκτη, οντολογικά αυτόνομη, καθώς και ότι γίνεται αντιληπτή μόνο ως γίνεσθαι. Η διαλεκτική μάλιστα της φύσης δεν μπορεί να αγνοεί την πρόοδο του ανθρώπου, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την εργασία, την τεχνική, την επιστήμη, την παραγωγή, την κοινωνία. Ταυτόχρονα δέχομαι την άποψη ότι 'η ιδέα μιας φύσης διαλεκτικής είναι πολύ παλιότερη από τη διαλεκτική της φύσης' (Μπιτσάκης, 1978), δηλαδή το ότι οι άνθρωποι αντιλαμβάνονταν αυθόρμητα τις φυσικές διαδικασίες ως διαλεκτικές, πριν να οργανώσουν την ίδια τη διαλεκτική σε φιλοσοφικό σύστημα. Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως με τον Ένγκελς κλείνει ο κύκλος της φιλοσοφίας της φύσης *per se* και αρχίζει η διαλεκτική-υλιστική αντίληψη της φύσης, που 'κάνει άχρηστη και περιττή κάθε φιλοσοφία της φύσης' (Ένγκελς, 1995), οπότε και αρχίζει η θεώρηση του κόσμου και των μετασχηματισμών του με άξονα την ανθρώπινη πράξη.

Η συνολική και αφηρημένη αναφορά στη φύση ως όλον, είτε διαλεκτική είτε όχι, θυμίζει έντονα τις διάφορες οικοσυστημικές-ολιστικές θεωρήσεις, οπότε και η πόλη δύσκολα ξεχωρίζεται από αυτήν. Η μητροπολιτική Νέα Υόρκη υπό το πρίσμα αυτό αντιμετωπίζεται ως 'κατασκευασμένο περιβάλλον, που τίποτα το αφύσικο δεν έχει' (Harvey, 1996). Εάν λάβουμε δε υπόψη το γεγονός πως ακόμη και τα τμήματα της γης που θεωρούμε ως 'φυσικά' έχουν έντονα επηρεαστεί από την ανθρώπινη δραστηριότητα, το ζήτημα της αντιπαράθεσης φύσης-πόλης γίνεται ακόμα πιο πολύπλοκο, ιδίως όταν η προϋπάρχουσα της ανθρώπινης ιστορίας φύση προφανώς δεν υπάρχει πια, καθώς έχει ήδη μεταμορφωθεί. Μπορούμε όμως να μιλήσουμε για την κατά Χέγκελ 'δεύτερη φύση', αυτήν η οποία ανορθώνεται από τους ανθρώπους επί της πρωταρχικής φύσης, σύμφωνα τουλάχιστον με την αντίληψη του Χέγκελ από τον Cronon (1992), αν και κατά άλλους (π.χ. Bubnitz, 1998) ο Χέγκελ με τον όρο δεύτερη φύση φαίνεται να εννοεί περισσότερο την κοινωνία, την πολιτισμική παράδοση, την ανάγκη του ανθρώπου για τον άλλο, τον καθορισμό του από ήθη, θεσμούς, γλώσσα και κοινωνικότητα, που τον που οδηγούν στο ξεπέρασμα της φυσικότητάς του και στην αποστασιοποίησή του από τη φύση. Πλησιάζοντας θεωρητικά τη δεύτερη φύση, ξεκινάω με την απόσπαση του πλανήτη μας, της γης, από την υλική ενότητα της φύσης. Η γη με ενδιαφέρει ως η φύση από την οποία προήλθε, στην οποία ζει και την οποία διαμορφώνει ο άνθρωπος, σε αντίθεση με την αφηρημένη ιδεαλιστική ή υλιστική φύση. Η γη γίνεται η βάση της δεύτερης φύσης. Ο Φόουερμαχ άλλωστε στην 'Ουσία του Χριστιανισμού' γράφει για τη φύση-γη: 'Είναι η βάση πάνω στην οποία

αναπτυχθήκαμε εμείς οι άνθρωποι, προϊόντα και εμείς οι ίδιοι της φύσης' (Μπιτσάκης, 1978).

Προεκτείνοντας αυτήν την απαραίτητα ανθρωποκεντρική λογική θεωρώ πως ο άνθρωπος αποσπάται φιλοσοφικά από το ευρύτερο πλαίσιο της γης-φύσης στο βαθμό που είναι ζώο με αυτοσυνείδηση και με θέληση να αντιπαρατεθεί στο περιβάλλον του ή και να το τροποποιήσει. Για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του Μαρξ (Μπιτσάκης, 1978): 'ο άνθρωπος είναι η φύση σε ένα τέτοιο βαθμό εξέλιξης, στον οποίο έχει συνείδηση της ύπαρξής της, αλλά και της ύπαρξης του περιβάλλοντός της'. Ο Φόουερμαχ έχει επίσης προσεγγίσει με αντίστοιχο πνεύμα τον άνθρωπο ως 'το μόνο θηλαστικό στο οποίο η φύση αποκτά συνείδηση του εαυτού της' (Ένγκελς, 2001). Αλλάζοντας οπτική ο Μαρξ διατυπώνει και τη θέση ότι 'η φύση, δηλαδή η φύση που δεν είναι η ίδια το ανθρώπινο σώμα, είναι το ανόργανο σώμα του ανθρώπου'.

Έχοντας αποσπάσει τον άνθρωπο από τη φύση, πρέπει να τονίσω πως η επιρροή του στη μεταμόρφωσή της είναι κρίσιμη, τόσο για αυτήν όσο και για τον ίδιο. Άλλωστε 'η δραστηριότητα του ανθρώπου είναι η λυδία λίθος της αιτιότητας. Ο μετασχηματισμός της φύσης από τον άνθρωπο και όχι η φύση καθαυτή είναι το πιο ουσιαστικό και το πιο άμεσο θεμέλιο της ανθρώπινης νόησης και η διάνοια του ανθρώπου μεγάλωσε, στο βαθμό που έμαθε να μεταμορφώνει την ύλη' (Μπιτσάκης, 1978). Αποτέλεσμα της εξέλιξης της ανθρώπινης διάνοιας και μάλιστα της μεταμορφωτικής της έκφρασης, είναι η κατασκευή και ρύθμιση του περιβάλλοντος στο οποίο ο άνθρωπος λειτουργεί, το οποίο μπορούμε τελικά να ονομάσουμε 'ανθρώπινο περιβάλλον', 'κατασκευασμένο περιβάλλον' και στην κορυφαία του μορφή 'πόλη'. Αντιπαράθετοντας το συνολικό δημιουργήμα πόλη με ότι το περιβάλλει, μπορούμε να μιλήσουμε πλέον για τη 'σχέση φύσης-πόλης' ή καλύτερα για τη 'σχέση φυσικού περιβάλλοντος-πόλης', με έναν σαφή τρόπο. Ταυτόχρονα, όντως αντιλαμβανόμενοι τη δραστηριότητα του ανθρώπου ως επεξηγηματική της αιτιότητας και καθοριζόμενη από την εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα και ιδεολογία, μπορούμε να κατανοήσουμε τη σημασία των κοινωνικών αντιλήψεων στη διαμόρφωση της σχέσης φύσης-πόλης (ή φυσικού περιβάλλοντος-πόλης). Ο άνθρωπος δεν προσαρμόζεται απλά στο περιβάλλον του. Το διαμορφώνει κοινωνικά. Δεν είναι αντικείμενο των φυσικών νόμων μα ενεργό υποκείμενο αλλαγής της φύσης βάσει πάντα των νόμων αυτής.

Η πρωτόγονη, βέβαια, αντίληψη των κοινωνιών περί φύσης την αντιλαμβανόταν σα μια δύναμη θεμελιακά ξένη και πανίσχυρη, η οποία παρήγαγε τις λεγόμενες θρησκείες της φύσης, όπου τα φυσικά στοιχεία αποκτούσαν θεϊκές ιδιότητες και υπόσταση. Αν και ακόμα και σήμερα τα απομεινάρια αυτών των αντιλήψεων εμφανίζονται σε περιγραφές της φύσης με τους όρους 'σκληρή, βίαιη' (Μπούκτσιν, 1985), η κυρίαρχη αντίληψη (τουλάχιστον στη Δυτική σκέψη) είναι η προμηθεακή, που εκφράζει τον πόθο του ανθρώπου να κυριαρχήσει επί της φύσης ή να έστω απελευθερωθεί από τα δεσμά της. Μαρξιστές και αστοί φιλόσοφοι θεωρούν την κυριαρχία επί της φύσης τόσο δυνατή όσο και επιθυμητή. Το αίτημα δε αυτό αποτέλεσε κατά το 18^ο αιώνα την απαραίτητη θεωρητική προϋπόθεση για κάθε σχέδιο προόδου.

Ενώ στην καλύτερη έκφασή της η άποψη υπέρ της κυριαρχίας πάνω στη φύση μιλάει για τη συλλογική απελευθέρωση του ανθρώπου από τα δεσμά της, στην χειρότερη και πιο ακραία μιλάει για την υποδούλωση της φύσης (και κατ' επέκταση του ανθρώπου). Σύμφωνα με την μαρξιστική αντίληψη 'η κατάκτηση της φύσης, που αρχίζει με την ανάπτυξη του χεριού [ως οργάνου και προϊόντος της εργασίας], με την εργασία, πλάτυνε με κάθε τρόπο τους ορίζοντες του ανθρώπου' (Ένγκελς, 2001). Πέρα όμως από αυτή την κατεξοχήν ανθρωπιστική θέση, που βλέπει την κατάκτηση της φύσης ως παράγοντα προόδου, ο Μαρξ και ο Ένγκελς διαπιστώνουν και τον οικολογικό-περιβαλλοντικό κίνδυνο που υποκρύπτεται με την εγκατάλειψη των ήπιων προ-βιομηχανικών μη εντατικών μορφών εκμετάλλευσης της φύσης, πιστεύοντας πως 'για πρώτη φορά στην ιστορία του, ο άνθρωπος οφείλει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της καταστροφής του ανόργανου σώματός του' (Μπιτσάκης, 1978). Ο Μαρξ επισημαίνει παράλληλα την ανάγκη διατήρησης σταθερών σχέσεων με τη φύση, την οποία θεωρεί απαραίτητη για την επιβίωση του είδους, όπως άλλωστε και τη 'συνεργασία με τη φύση βάσει των δικών της νόμων' (Harvey, 1996).

Η επίσης προμηθεακή άποψη των αστών εκφράστηκε τόσο στην πολιτική τους αντίληψη όσο και πρακτικά, μα και συμβολικά, όπως για παράδειγμα στην Place de la Concorde, όπου η ανέγερση του μονόλιθου σχεδιάστηκε ως δημόσιο θέαμα, το οποίο θα επεδείκνυε τις δυνατότητες του ανθρώπου να κατακτήσει τη φύση, χρησιμοποιώντας τη νέα ατμομηχανή υπό την καθοδήγηση του κράτους (Boyer, 1998). Λιγότερο πρόσφατα οι δήθεν νίκες επί της φύσης εκφράστηκαν μέσω της αντίληψής της ως τοπίου, οπότε και το περιβάλλον τέθηκε υπό διαμόρφωση, για να φανεί αντάξιο των ανθρώπινων αισθητικών απαιτήσεων, αλλά κυρίως για να εκφράσει την αλαζονεία και την μεταμορφωτική δύναμη των κρατούντων μέσα από παρεμβάσεις απίστευτης έκτασης. Ενδεικτικά, οι Le Notre, Le Brun και Hardouin-Mansart έστησαν στους μήπους των Βερσαλλιών 'το μεγαλύτερο [μέχρι τότε] εργοτάξιο που στήθηκε ποτέ στην Ευρώπη για μη πολεμικούς σκοπούς, από την εποχή των Ρωμαίων' (Benevolo, 1997).

Η καπιταλιστική, συγκεκριμένα, τάση κυριαρχίας πάνω στη φύση τείνει σε μια εργαλειακή θεώρησή της, σε μια αντίληψη που βλέπει τη φύση ως κεφάλαιο προς εκμετάλλευση. Χαρακτηριστική είναι η σύγχρονη έννοια των φυσικών διαθεσίμων, σύμφωνα με την οποία: 'Φυσικά διαθέσιμα είναι το υποσύνολο των χαρακτηριστικών και λειτουργιών, που προέρχονται από τη φύση και μέχρι σήμερα γνωρίζουμε, σαν αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης φυσικών, ανθρώπινων και πολιτιστικών διεργασιών, προκειμένου να είναι και να παραμένουν χρήσιμα' (Κουτσόπουλος, 1990). Χωρίς να έχω απολύτως τίποτα ενάντια στις προσπάθειες εκτίμησης των φυσικών πόρων ως προς την χρησιμότητά τους, διαφωνώ με τη θεώρηση του φυσικού περιβάλλοντος ως ενός συνόλου παθητικού κεφαλαίου. Ο Heidegger εκτιμάει σχετικά πως μετατρέψαμε τη φύση σε ένα τεράστιο βενζινάδικο, αν και στην πραγματικότητα η σημερινή αντίληψη των κοινωνιών δεν είναι απλά προμηθεακή ή ευρύτερα εργαλειακή, αλλά αντιλαμβάνεται τη φύση ως χρήμα. Για τον Harvey (1996) μια τέτοια αντιμετώπιση είναι αναμενόμενη στα πλαίσια του καπιταλισμού για τέσσερις λόγους: Πρώτον, το χρήμα είναι κύριος τρόπος εκτίμησης από όλους μας και σε καθημερινή βάση πολλαπλών πτυχών του περιβάλλοντός μας. Δεύτερον, το χρήμα είναι η μόνη απόλυτα κατανοητή και διεθνής μονάδα αξίας που διαθέτουμε. Τρίτον, το χρήμα αποτελεί τη βάση της κοινωνικής δύναμης. Τέταρτον, η γλώσσα του χρήματος είναι η μόνη που γίνεται κατανοητή από τους κρατούντες.

Η φύση, στην περίπτωση αυτή τα φυσικά διαθέσιμα στοιχεία του οικοσυστήματος, μετατρέπονται σε εμπορεύματα και συχνά θυσιάζονται κυριολεκτικά στην καπιταλιστική ανάπτυξη, όπως για παράδειγμα τα εκατομμύρια των βισόνων και το σύνολο σχεδόν των δασικών εκτάσεων του Σικάγο, που εξαφανίστηκαν μέσα στο 19ο αιώνα μετατρέποντας σε κονσέρβες, δέρματα και ξυλεία (Cropon, 1992). Το Σικάγο του 19ου αιώνα δείχνει επίσης και την από τότε επικρατούσα περί αειφορίας αντίληψη, όπως αυτή συμπυκνώνεται στην (τελικώς ψευδή) πρόταση ντόπιου τραπεζίτη πως 'κάνεις από τη γενιά μας δεν θα δει την εξαφάνιση των πευκοδασών'. Η διατήρηση ακόμα και φυσικών διαθεσίμων για το μέλλον, άλλωστε, ωχριούσε μπροστά στην καινοτομία του Σικάγο στο γεωργικό εμπόριο, η οποία συνίστατο στην απλοποίηση / κατηγοριοποίηση της ποικιλίας του σιταριού, του καλαμποκιού και άλλων καλλιεργειών, έτσι ώστε να είναι δυνατό να πωλούνται -άμεσα- ως ομογενοποιημένες αφαιρέσεις. Παράλληλα, αν και δεν θα επεκταθώ, ο ίδιος ο βιομηχανικός τρόπος έδειξε καταστροφική αδιαφορία για τη σχέση του με το οικολογικό σύστημα, είτε μολύνοντας, είτε έμμεσα ανατρέποντας περιβαλλοντικές σχέσεις.

3. Ο αστικός χώρος στη σχέση του με την ύπαιθρο και τη φύση

Η φυσική γεωγραφία συνδυάζεται με και μεταμορφώνεται από την καπιταλιστική γεωγραφία ή καλύτερα τη γεωγραφία της καπιταλιστικής αστικής μεγέθυνσης και αστικοποίησης, στο κέντρο της οποίας βρίσκεται η καπιταλιστική πόλη. Η έννοια της πόλης γενικά, ο ορισμός της ίσως, εξελίσσεται ιστορικά παράλληλα με την ίδια, τον πιο σημαντικό χώρο έκφρασης της ανθρώπινης κοινωνικής δραστηριότητας και ταυτόχρονα ένα κοινωνικό φαινόμενο το οποίο αντανάκλα τις εκάστοτε οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις. Εκτός όμως από αντανάκλαση, σύμφωνα με καθαρά στρουκτουραλιστικές απόψεις όπως αυτή του Γ. Σαργιάννη (1979), με την οποία και σε μεγάλο βαθμό συμφωνώ, η πόλη 'αποτελεί ένα από τα εποικοδομήματα της

οικονομικής και κοινωνικής βάσης, είναι ουσιαστικά 'η έκφραση της κοινωνικοοικονομικής βάσης στο χώρο, αυτό που ονομάζουμε τεχνητό περιβάλλον'. Κάθε κοινωνικό σύστημα λοιπόν, όπως ακριβώς απέκτησε μια περί φύσης αντίληψη, γέννησε τις δικές του πόλεις, οι οποίες ανταποκρίνονταν στην δομή του, έστω και αν ανέκαθεν οι αλλαγές εκφράζονταν με καθυστέρηση στο πολεοδομικό επίπεδο. Η αγροτική οικονομία γέννησε τα χωριά και τις μικρές οχυρωμένες πόλεις, η φεουδαρχική τη μεσαιωνική πόλη, ο καπιταλισμός την μπαρόκ και βιομηχανική πόλη και στο ώριμο στάδιο του τη μητρόπολη και λοιπά.

Η διαλεκτική σχέση φύσης-πόλης, όπως ήδη αναφέρθηκε, καθορίζεται στην ουσία της από τις ανθρώπινες κοινωνικές αντιλήψεις, γεγονός που ελπίζω ότι θα καταστεί σαφές μέσα από τα παραδείγματα που ακολουθούν. Στην πραγματικότητα βέβαια η σχέση φύσης-πόλης είναι πολυδιάστατη, πολύπλοκη και σε αέναη διαλεκτική σύγκρουση-σύνθεση, κάνοντας τη διεξοδική καταγραφή και μελέτη κάθε συνιστώσας της πρακτικά αδύνατη. Ακόμα και θεωρητικές περιοχές περιορισμένες και οριοθετημένες, όπως η σχέση φύσης-μνημείων, μπορούν να αναλυθούν σε δεκάδες επιμέρους συνιστώσες, όπως π.χ. η φύση ως μνημείο στο αστικό περιβάλλον ή η 'φύση ως συντελεστής καταστροφής των αστικών μνημείων' (Ζήβας, 1997).

Εκ των απλούστερων και πλέον εύγλωπτων συνιστωσών της σχέσης πόλης-φυσικού περιβάλλοντος είναι οι ιστορικές επιλογές χωροθέτησης πόλεων πάνω στο φυσικό γεωγραφικό υπόβαθρο. Οι τυπικοί φυσικοί ντετερμινιστές ισχυρίζονται πως η ποιότητα του υποβάθρου καθορίζει και την τοποθεσία της χωροθέτησης. Στην πραγματικότητα όμως τον κρίσιμο ρόλο τον διαδραματίζει η κοινωνική αντίληψη, η οποία και καθορίζει τι η κάθε κοινωνία θεωρεί χρήσιμο. Ένα φυσικό λιμάνι για παράδειγμα δεν έχει καμιά χρησιμότητα για μια κοινωνία η οποία δεν γνωρίζει την ναυσιπλοΐα ή δεν ασχολείται με την αλιεία και το εμπόριο. Αντίστοιχα η φυσικά οχυρή περιοχή του Βυζαντίου απέκτησε αξία και μεταμορφώθηκε στην αυτοκρατορική Κωνσταντινούπολη μόνο όταν η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία επέλεξε να οργανώσει τις πόλεις της βάσει του προτύπου της 'κλειστής και άπαρτης πόλης' (Benevolo, 1997). Προφανώς μετά την επιλογή της εγκατάστασης η ίδια η πόλη μεταμορφώνει τη φύση και επεκτείνεται μέσα από ένα πολύπλοκο πλέγμα σχέσεων, φτάνοντας για παράδειγμα στη σύγχρονη μητροπολιτική και με περιβαλλοντικά προβλήματα Ιστανμπούλ. Αντίστοιχα, η σημασία των υδάτινων δρόμων για την πρωτοκαπιταλιστική πόλη εν γένει, όχι μόνο επηρέασε τη χωροθέτησή της, αλλά και δημιούργησε διώρυγες, πλωτά κανάλια και τεράστια έργα διαρρύθμισης ποταμών και λιμνών.

Στη γνωστή συλλογική έκδοση 'Πολεοδομικός Σχεδιασμός' (Αραβαντινός, 1997) επισημαίνεται η έντονη επιρροή που μπορεί να έχει το φυσικό περιβάλλον στην μορφή της πόλης, μέσω του παραδείγματος μιας υποθετικής πόλης, την οποία διασχίζει ένας εξίσου υποθετικός ποταμός. Αν από την υποθετική αυτή πόλη περάσουμε στο πραγματικό Παρίσι, θα δούμε πως η επιρροή του ποταμού όντως αποτυπώνεται στη μορφή και στην οργάνωση της πόλης, θα δούμε όμως πως και ο ίδιος ο ποταμός έχει διευθετηθεί και έχει περάσει από διάφορα στάδια έντασης της μόλυνσής του, ενώ θα παρατηρήσουμε πως η σχετική του σημασία στη λειτουργία της μητρόπολης τείνει να μειώνεται. Ήδη από τη δεκαετία του 1960 ακόμα και ο αναφερόμενος σε ζητήματα της εικόνας της πόλης Κ. Lynch (1960), είχε παρατηρήσει την μερική υποβάθμιση του ρόλου της φύσης, αφού η 'πυκνότητα, και κυρίως η έκταση και η τεχνολογία της μοντέρνας μητρόπολης' φαίνεται να την κρύβει.

Φυσικά και η αρχιτεκτονική, σημαντικό στοιχείο της πόλης, συσχετίζεται με τη φύση, της οποίας η συνεισφορά μπορεί να διαπιστωθεί στα υλικά οικοδομής, στην ώθηση προς τεχνικές ενίσχυσης του εδάφους της πόλης (π.χ. Άμστερνταμ -Mumford, 1989) ή ακόμα και στα 'φυσικά πρότυπα για τη μορφοποίηση της αρχιτεκτονικής μάζας' (Σταυρίδης, 1990). Ακόμα και το κλίμα ως παράγοντας διαμόρφωσης αρχιτεκτονικών/πολεοδομικών αντιλήψεων έχει ενδιαφέρον, όπως όμως και η κλιματολογική επίδραση του κάθε κτιρίου ή η κατά πόλεις διαμόρφωση μικροκλιμάτων. Προφανώς και η σχέση κλίματος αρχιτεκτονικής, ακόμα και σε ζητήματα 'τεχνικά' όπως το μέγεθος των δρόμων, υπόκειται σε κοινωνικούς νόμους. Οι φαρδείς δρόμοι της αρχαίας Tell-el-Amarna στην Αίγυπτο (Mumford, 1989) ήταν προφανώς ασύμβατοι με τη ζέστη και την υπερβολική ηλιοφάνεια, αλλά αναγκαίοι για το πολιτικοθησκευτικό σύστημα των

Φαραώ. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η λεγόμενη επαφή του ανθρώπου με τη φύση, ιδίως στην πόλη, είτε αφορά σε ζητήματα υγείας είτε αναφέρεται στην εγγύτητα μη εμφανών ανθρωποποιητών εικόνων και παραστάσεων. Η ζωή στην πόλη, περισσότερο δε στη μητρόπολη, γίνεται ευρέως αντιληπτή ως αλλοτριωμένη από τη φύση και αποπειράται να επανασυνδεθεί μαζί της με τόσο διαφορετικούς μεταξύ τους τρόπους όσο υποδεικνύουν ο ζωολογικός κήπος, το πράσινο προάστιο και ο αστικός κήπος.

Πιο κοντά στη μέση άποψη για το τι είναι 'φυσικό' αν και αποτελώντας μαζί με την πόλη μια πρακτικά ενιαία οικολογική μονάδα, βρίσκεται η ύπαιθρος, μια έννοια που σε μεγάλο βαθμό αποκτά νόημα συγκρινόμενη με την πόλη (με την οποία ιστορικά συνδιαμορφώθηκαν), έστω και αν –ορθά– κατά τον Mumford (1989) ο αγρότης επιβιώνει χωρίς τον αστό αλλά όχι το αντίστροφο. Ιμπρεσιονιστικά είναι καταρχάς εντυπωσιακή η διαφορά του τοπίου της πόλης από αυτό της υπαίθρου, όπου είναι σαφής η παρουσία δέντρων, πουλιών, της τοπογραφίας, καθώς και των γενικά 'ελκυστικών στον παρατηρητή' (Williams, 1975) μέσων της αγροτικής παραγωγής. Η ύπαιθρος ορίζεται σε σχέση με την πόλη, αλλά και με τις άγριες περιοχές της επιφανειακά ανεπηρέαστης από τον άνθρωπο φύσης, αποτελώντας εν πολλοίς την ενδιάμεση κατάσταση. Διαφοροποιείται της πόλης μέσω της έμφαση στην αγροτική παραγωγή, του τρόπου ζωής, των κρατούσων αντιλήψεων, των πολεοδομικά πρότυπων και των χαμηλών πυκνοτήτων. Περιλαμβάνει δε καλλιέργειες, οικισμούς, εργοστάσια, υποδομές και τμήματα άγριας φύσης. Ο Mumford (1989), εξηγεί ότι το ιστορικό πέρασμα από το χωριό στην πόλη είναι όντως κάτι πέρα από την αύξηση του πληθυσμού και των κτιρίων και αναγνωρίζει ως διαφοροποιά στοιχεία την κοινωνική ποικιλία και εξειδίκευση, τον τρόπο ζωής που ως στόχο του ξεπερνά την απλή επιβίωση, το ξεπέρασμα των αγροτικής προέλευσης περιορισμών και κάποια μορφή κοινωνική πολιτική εξουσία, ενώ ο Blumenfeld (1979) θεωρεί κρίσιμη στη διαφοροποίηση πόλης-υπαίθρου τη συγκέντρωση ανθρώπων και δύναμης, την ανταλλαγή εργασίας και την εμφάνιση της εξειδίκευσης στην πόλη. Οι Μαρξ και Ένγκελς αντιλαμβάνονται, μέσω της περίφημης αντίθεσης πόλης-υπαίθρου, το χωρισμό της πόλης από την υπαίθρου ως τον μεγαλύτερο (εθνικό) χωρικό καταμερισμό ανάμεσα στην υλική και διανοητική εργασία, διαπιστώνοντας παράλληλα πως αντίθετα από την υπαίθρο, η πόλη είναι 'το πραγματικό γεγονός της συγκέντρωσης του πληθυσμού, των εργαλείων παραγωγής, του κεφαλαίου, των απολαύσεων, των αναγκών' (Τριαντής, 2003). Αντίθετα, η διαφορά για τους αστούς μένει συνήθως στο ιμπρεσιονιστικό επίπεδο της ομορφιάς της φύσης που κατά τον Cronon (1992) οφείλεται στο ότι δεν φαίνεται η εργασία, της εξιδανικευμένης αγροτικής οικονομίας και κυρίως του σπιτιού-ησυχαστηρίου στην εξοχή ή καλύτερα στη δήθεν αναλλοίωτη εξοχή/ύπαιθρο. Οι λογοτεχνικές επικλήσεις της ιστορικής συνέχειας-σταθερότητας υπαίθρου είναι σύμφωνα με τον Williams (1975) κοινότητες αλλά και αρχαίες.

Πρακτικά, η σχέση πόλης-υπαίθρου είναι σχεδόν τόσο πολύπλοκη όσο και αυτή μεταξύ πόλης και φύσης. Η πόλη καταρχάς μπορεί να θεωρηθεί ιστορικό επίτευγμα της –όχι στατικής– μα κοινωνικά εξελισσόμενης– υπαίθρου, ενώ πλέον αποτελεί παράγοντα αστικοποίησης της αγροτικής ζωής τουλάχιστον όσον αφορά στα πρότυπα κατανάλωσης/παραγωγής και συμπεριφοράς, δημιουργώντας γύρω της μια καταναλωτική, πληροφοριακή και λοιπά ενδοχώρα.. Ο τρόπος ζωής της υπαίθρου, άλλωστε, μπορεί να περιλαμβάνει τόσο διαφορετικές δραστηριότητες όσο το κυνήγι, η αλιεία, η καλλιέργεια και η βιομηχανική εργασία, όσο και πρότυπα κατανάλωσης κατεξοχήν θεωρούμενα ως αστικά, μαζί με φαινόμενα όπως η αύξηση ανεργίας και παραγωγικότητας, η συγκέντρωση της γης και η ύπαρξη του μισθωτού αγροεργάτη. Η λεγόμενη βιομηχανική επανάσταση στην Αγγλία βασίστηκε στον αγροτικό καπιταλισμό και τη μανιφακτούρα/βιομηχανία της υπαίθρου –δημιουργώντας μάλιστα μια 'αστική κοινωνία με επαρχιακή λογοτεχνία' (Williams, 1975)– η οποία στη συνέχεια επέβαλε την εντατική καλλιέργεια και την εξελιγμένη καπιταλιστική παραγωγή στο σύνολο της συρρικνούμενης υπαίθρου. Παράλληλα, η ύπαιθρος λειτουργώντας ως δεξαμενή πληθυσμού και εργατικού δυναμικού, αλλά και εξαιρετικής σημασίας εμπορική ενδοχώρα, συνέβαλε στη γιγάντωση των πόλεων με συχνά ενδιαφέροντα αποτελέσματα ενδεικτικά της διαλεκτικής συσχέτισής τους. Ο Cronon (1992) περιγράφει σχετικά πως η μεγέθυνση του Σικάγο και οι αυξανόμενες απαιτήσεις του σε θέρμανση, παράλληλα με τη απομάκρυνση των καλλιεργούμενων εκτάσεων σε πρώην

δασικές περιοχές, οδήγησαν στην έλλειψη κοντινής φθηνής ξυλείας και τελικά σε ακριβότερη θέρμανση. Ακόμα και σήμερα στον Καναδά η κατάσταση διαμορφώνεται ως εξής (Moore, 2005): η έκταση των πόλεων του αυξάνεται ραγδαία (14.300 χλμ² αγροτικής γης μετατράπηκαν σε αστική το 2001) διώχνοντας τους αγρότες από εύφορες περιοχές. Η μείωση της αγροτικής γης αυτή μπορεί να οδηγήσει σε περιβαλλοντικά προβλήματα, εάν οι μετατοπισμένοι σε χειρότερη γη αγρότες αποφασίσουν να αυξήσουν τη χρήση λιπασμάτων ή να υπερκαλλιεργήσουν και να υπεραρδεύσουν τη νέα τους γη, ώστε να προσεγγίσει την αποδοτικότητα της παλιάς. Ακόμα και στην Καλιφόρνια και παρά την γεωργία των 30 δις δολαρίων, πάνω από 100.000 εκτάρια αγροτικής γης χάθηκαν τα τελευταία χρόνια (Wartzman, 2007).

4. Φύση και ύπαιθρος στη μητρόπολη

Η αστικοποιημένη ύπαιθρος και η σύνθεση υπαίθρου, φύσης και πόλης, δεν είναι πουθενά προφανέστερες από ότι στη μητρόπολη, την μεγάλη καπιταλιστική πόλη, εξέλιξη της βιομηχανικής, η οποία συνδυάζει τον παραγωγικό δυναμισμό με την ανάπτυξη του τριτογενή τομέα, βασίζεται στην έντονη εξειδίκευση της παραγωγής και της κατανάλωσης, καινοτομώντας παράλληλα συνεχώς και διαφοροποιούμενη εσωτερικά αναπτύσσοντας όμως έντονες σχέσεις μεταξύ των τμημάτων της. Η μητρόπολη όχι μόνο περιλαμβάνει τμήματα υπαίθρου (είτε αυτή νοείται ως εξοχή είτε ως αγροτική έκταση), προάστια, αστικά πάρκα και νέα πολεοδομικά μορφώματα, αλλά μέσα στα ασαφή όρια και την εκτενέστατη ενδοχώρα της συνδέει τόσο έντονα ύπαιθρο και πόλη ώστε ο διαχωρισμός τους από πολλές απόψεις να χάνει το νόημά του. Παράλληλα αντιμετωπίζει πρωτόγνωρα στην ιστορία περιβαλλοντικά προβλήματα, αναγκάζοντας τον M. Bookchin (1996) να παρατηρήσει πως η μητρόπολη, για πρώτη φορά στην ιστορία των πόλεων, ξεπέρασε τα 'φυσικά της όρια' και οδήγησε τον ανταγωνισμό πόλης – υπαίθρου σε εκρηκτικό σημείο. Χαρακτηρίζει μάλιστα το μόρφωμα αυτό, όπως άλλωστε έκανε παλιότερα και ο Mumford (1989), ως 'αντί-πόλη', 'άρνηση της πόλης' ή 'μη-πόλη' και αν και όντως καταφέρνει να δείξει εμφανικά το σύγχρονο περιβαλλοντικό πρόβλημα και τον αστικό του χαρακτήρα, θεωρώ πως πολύ σωστά ο Γ.Σαρηγιάννης (1979) διαφωνεί θεωρητικά παρατηρώντας ότι η ορολογία 'μη πόλεις' ή 'πολεοειδείς σχηματισμοί' απαιτεί το 'ότι δεχόμαστε σαν 'πόλη' [μόνο] την 'σωστά λειτουργούσα' πόλη', λογική ιδεαλιστική, που αναγκαστικά θα μας οδηγούσε και στην καθιέρωση αβάσιμων εννοιών όπως η 'μη κοινωνία' ή η 'μη οικονομία'.

Επικεντρώνοντας πάντως στη ζώνη έξω από το κλασσικό μητροπολιτικό κέντρο διαπιστώνουμε, όπως άλλωστε και οι περισσότεροι μελετητές (π.χ. Mumford, 1989, Bruegmann, 2005, Blumenfeld, 1979), ότι η ένταξη αστικών λειτουργιών στην ύπαιθρο και παραγωγικών στα προάστια αίρει σε μεγάλο βαθμό τις μεταξύ τους παλιότερα έντονες λειτουργικές διαφορές. Ύπαιθρος, φύση και αστικότητα συνδυάζονται στους ποικίλους –αλλά με ισχυρές μεταξύ τους σχέσεις– προαστιακούς σχηματισμούς της μητρόπολης που αποτελούν το μεγαλύτερο σε επιφάνεια μέρος της και παρουσιάζουν ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης (στις ΗΠΑ μεταξύ 1990-2000) της τάξης του 18%, δηλαδή διπλάσια επίπεδα από το ρυθμό του 9.1% του πληθυσμού των κεντρικών πόλεων και πιο κοντά σε αυτούς της υπαίθρου (Berube, 2002). Αποτελούν δε την άμεση χωρική έκφραση της μητροπολιτικής μεγέθυνσης, η έκταση της οποίας ή καλύτερα ο ρυθμός επέκτασης της οποίας, ιστορικά δημιουργούσε αισθήματα ανησυχίας και αμηχανίας, όπως μαρτυρούν οι συνεχείς και αποτυχημένες προσπάθειες περιορισμού της, ήδη από την (σαφέστατα προ-μητροπολιτική) εποχή της Ελισάβετ (Blumenfeld, 1967) ως τα πιο σύγχρονα Green Belts.

Αν και ο Blumenfeld (1979) αναρωτιέται οξυδερκέστατα κατά πόσο το ενεργειακό ή μη κόστος και η καταλαβανόμενη έκταση 100 πόλεων των 100.000 κατοίκων είναι μικρότερα από αυτά μιας μητρόπολης των 10.000.000, η σύγχρονη περί προαστίων και εξω-αστικού μητροπολιτικού χώρου συζήτηση, τουλάχιστον έτσι όπως καταγράφεται στο κύριο ρεύμα της τρέχουσας πολεοδομικής σκέψης, επικεντρώνεται στη μελέτη του λεγόμενου sprawl (αστική διάχυση), της exurbia, της suburbia και στην ανακάλυψη των παραγωγικών δραστηριοτήτων των προαστίων στις αναδυόμενες (;) edge cities. Αν και οι κατηγοριοποιήσεις αυτές, είτε οικιστικών τμημάτων (exurbia) είτε διαδικασιών (sprawl), είναι όντως ενδιαφέρουσες, δεν

θεωρώ ότι έχει νόημα η εξέτασή τους αποκομμένα από τη μητρόπολη και τις οικονομικές της διαδικασίες. Για παράδειγμα, η στερεοτυπική αμερικανική, σχεδόν καθαρά οικιστική, χαμηλών πυκνοτήτων, λευκή, μεσοαστική suburbia, όχι μόνο αποτελεί έναν από τους πολλούς προαστιακούς σχηματισμούς (κατοικίας, βιομηχανίας, εμπορίου, μικτούς κλπ), αλλά φαίνεται να γίνεται όλο και πιο πυκνή ακολουθώντας τη γενική τάση πύκνωσης των αμερικανικών μητροπόλεων (Bruegman, 2005). Παράλληλα τόσο η suburbia, όσο και τα εργατικά ή φυλετικά καθορισμένα προάστια εξαρτώνται σχεδόν συντριπτικά (π.χ. στο Λος Άντζελες) από το ενεργειακά προβληματικό και ιδεολογικά ατομιστικό ιδιωτικής χρήσης αυτοκίνητο.

Το sprawl συγκεκριμένα, όρος που χρησιμοποιείται με αρκετούς διαφορετικούς και συχνά παρεμφερείς τρόπους, συνήθως περιγράφεται ως η 'μη σχεδιασμένη, διασκορπισμένη, χαμηλής πυκνότητας, βασισμένη στο Ι.Χ. ανάπτυξη στην αστική περιφέρεια' και συνήθως χαρακτηρίζεται ως 'ακριβό και μη βιώσιμο' (Bruegman, 2005). Τα πέντε στοιχεία που κατά τους Duany, Plater-Zyberk και Speck (2001) περιλαμβάνει και τα οποία το χαρακτηρίζουν είναι: περιοχές κατοικίας, εμπορικά κέντρα, πάρκα γραφείων ή γενικά επιχειρήσεων, αυτοκινητόδρομοι, δημόσια κτήρια είτε είναι οργανωμένη κατοικία, είτε εκκλησίες, είτε δημαρχεία ή σχολεία. Πρόκειται ουσιαστικά για τη διασπαρμένη και συνεχώς επεκτεινόμενη αστικότητα η οποία διαχέεται μέσα στην ύπαιθρο, αλλάζοντας μερικώς της δραστηριότητές της και εντάσσοντάς τη στο μητροπολιτικό σύνολο. Το φαινόμενο αυτό αποτελεί μια από τις νέες παραμέτρους στη σχέση φύσης-πόλης, την οποία εισάγει η αστική έκφραση του ώριμου καπιταλισμού και μπορεί προφανώς να μελετηθεί με ταξικούς όρους, αφού το sprawl που προκαλούν τα εύπορα στρώματα και σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην 'αύξηση των εισοδημάτων τους και στα χαμηλά κόστη μετακίνησης' (Brueckner, 2000), εμφανίζει εντελώς διαφορετικά πολεοδομικά, και όχι μόνο, χαρακτηριστικά από το sprawl που δημιουργούν οι πυκνοί φτωχικοί οικισμοί, οι οποίοι στήνονται γύρω από τις μητροπόλεις. Στο παρόν κείμενο πάντως θα ασχοληθώ πολύ σύντομα με δύο μόνο από τις συνιστώσες του sprawl. Πιθανώς τις δημοφιλέστερες στο κύριο ρεύμα σκέψης.

Η exurbia, το πιο κοντινό στην εικόνα της εξοχής στοιχείο της αστικής διάχυσης, άρχισε να μελετάται στη δεκαετία του 1950, όταν, όπως αναφέρει ο Bruegman (2005), έγινε μια καταρχάς προσπάθεια να περιγραφούν οι μικρές, εξαιρετικά πλούσιες, πολύ χαμηλής πυκνότητας κοινότητες έξω από τα πλέον παραδοσιακά προάστια της Νέας Υόρκης, οι οποίες και ακολουθήθηκαν από υπερβολικές προβλέψεις 'αντι-αστικοποίησης' και 'αγροτικής αναγέννησης'. Προφανώς οι περιγραφές αυτές δεν περιλάμβαναν οργανώσεις όπως τα βιομηχανικά πάρκα, αφού άλλωστε σύμφωνα με τους Berube, Singer, Wilson και Fray (2006) η αμερικανική exurbia, αλλά και η suburbia γενικώς, περιλαμβάνει περιοχές «όχι πλήρη προάστια, ούτε εντελώς αγροτικές». Η exurbia αποτελεί δε κατοικία 10.8 εκατομμυρίων ανθρώπων, κυρίως λευκών, μέσου εισοδήματος, ιδιοκτητών των σπιτιών τους και χρηστών αυτοκινήτων. Αξιοσημείωτο και ενδεικτικό των πλασματικών εντυπώσεων που η απαιτούμενη από τις στατιστικές γενίκευση μπορεί να δημιουργήσει, είναι το γεγονός ότι το 17% των «μεσοαστών» αυτών απασχολείται στη βιομηχανία, όταν ο μητροπολιτικός μέσος όρος είναι μόλις 13%. Η διαφορά πάντως της αμερικανικής suburbia από την exurbia είναι συνήθως εμφανής και στον μη-γεωγράφο (Bruegmann, 2005): 'Από τη μία υπάρχουν τα σπίτια των προαστιακών κοινοτήτων συνήθως σε οικόπεδα του ενός εκταρίου και ολοένα μικρότερα. Από την άλλη υπάρχει ένα κολλάζ αγροτικής γης που ακόμα χρησιμοποιείται ως τέτοια, αγροτικής γης κατειλημμένης από ανθρώπους της πόλης, οι οποίοι είτε την καλλιεργούν ως χόμπι, είτε τη μισθώνουν σε αγρότες, και ένα μεγάλο ποσοστό γης το οποίο έχει μετατραπεί και φιλοξενεί αστικές χρήσεις. Τα κομμάτια γης που δεν είναι φάρμες περιλαμβάνουν μικρά οικόπεδα τα οποία ανήκουν σε οικογένειες της εργατικής τάξης κατά μήκος αυτοκινητοδρόμων, καθώς και μικρά ράντσα και κτήματα των έξι έως δέκα εκταρίων, τα οποία ανήκουν σε εύπορους ανθρώπους που τα χρησιμοποιούν τα σαββατοκύριακα'. Ας σημειωθεί ότι στο ευρύτερο τοπίο περιλαμβάνονται και μικρά χωριά, ενώ οι παρατηρούμενες πληθυσμιακές πυκνότητες είναι συνήθως κάτω από τα χίλια άτομα στο τετραγωνικό μίλι. Η επέκταση μάλιστα της exurbia –τόσο στις ΗΠΑ όσο και διεθνώς– είναι κυρίως σε έκταση και όχι σε πληθυσμό (Bruegman, 2005).

Η Edge City, τέλος, καλύτερα μεταφραζόμενη ως η 'πόλη της άκρης' παρά ως η 'ακραία πόλη', είναι ένας όρος τον οποίο εισήγαγε ο Αμερικάνος συντηρητικός δημοσιογράφος Joel Garreau (1992) με το βιβλίο του Edge City- Life on the new frontier, θεωρώντας μάλιστα ότι αυτό το -κατ' αυτόν- νέο και μάλιστα διεθνές αστικό φαινόμενο, θα καταργήσει την παραδοσιακή αμερικανική suburbia και θα απορροφήσει μεγάλο μέρος των οικονομικών δραστηριοτήτων της κεντρικής μητρόπολης. Έδωσε δε και έναν εντελώς αυθαίρετο μα κατατοπιστικό ορισμό, σύμφωνα με τον οποίο edge city είναι κάθε μέρος το οποίο έχει τουλάχιστον 5.000.000 τετραγωνικά πόδια ενοικιαζόμενου χώρου γραφείου, 600.000 τ.π. χώρου λιανικού εμπορίου, περισσότερες θέσεις εργασίας από ότι υπονομαγία, γίνεται αντιληπτό από τον πληθυσμό ως ιδιαίτερος τόπος και δεν έμοιαζε με 'πόλη' τριάντα χρόνια πριν. Ο ορισμός αυτός είναι σαφές πως δεν αντέχει σε κριτική, ενώ παράλληλα ο Garreau αντιφάσκει ισχυριζόμενος ότι edge cities αναπτύσσονται μεταξύ άλλων και γύρω από αεροδρόμια ή κατά μήκος κεντρικών αστικών αυτοκινητοδρόμων. Στους επικριτές του άλλωστε περιλαμβάνονται τόσο ο Soja (2000), ο οποίος αναφέρει ότι η edge city θυμίζει έντονα το 'urban village' του Leinberger, όσο και ο Bruegmann (2005), που ισχυρίζεται ότι στην πραγματικότητα τα edge cities δεν είναι παρά περιφερειακής εμβέλειας πολυκαταστήματα με κτίρια γραφείων γύρω τους. Οι Zhang και Sasaki (2004) ισχυρίζονται πως η edge city διαχωρίζεται κυρίως από τα παραδοσιακά προασιακά υπο-κέντρα, επειδή αποτελεί μεγάλης έκτασης και καθαρά ιδιωτική στρατηγική πρωτοβουλία, ενώ οι Ευρωπαίοι Burdack και Bontje (2005) με σαφώς πιο ενδιαφέροντα γεωγραφικά τρόπο, την θεωρούν ως 'μία πόλωση στην μητροπολιτική περιφέρεια'. Αν και ο όρος στην αρχική του μορφή όντως δεν είναι ιδιαίτερα χρήσιμος, δείχνει μέρος της οικονομική σημασίας των προαστίων, όπως ακριβώς οι 26 edge cities του Λος Άντζελες αν μη τι άλλο δείχνουν την παραγωγική δύναμη και οικονομική σημασία του ευρύτερα εξωαστικού του χώρου. Στην πραγματικότητα η edge city, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική, είναι στην ουσία ένα είδος τεχνοπόλης με κάποια σπίτια ή οικισμούς γύρω της. Ως χαρακτηριστικά ευρωπαϊκά edge cities οι Bontje και Burdack (2005) θεωρούν τις περιοχές Massy - Saclay και την πιο 'αμερικάνικη' Val d'Europe / Eurodisney στο Παρίσι, αλλά και την περιοχή γύρω από το αεροδρόμιο του Άμστερνταμ Schiphol. Συνηθέστερα δε χαρακτηριστικά της edge city είναι η χωροθέτησή της σε περιοχές που μέχρι πρόσφατα θεωρούνταν ύπαιθρος (ακολουθώντας κάποια στρατηγικού χαρακτήρα επένδυση) και η παρουσία εταιριών υψηλής τεχνολογίας.

Αντί επιλόγου

Ανέφερα στην εισαγωγή του κειμένου αυτού πως κύριος σκοπός μου είναι η εκκίνηση μιας γεωγραφικής συζήτησης (και) με φιλοσοφικούς όρους, θεωρώντας πως οι ξεκάθαρες έννοιες και η ανάδειξη των αλληλοσυσχετισμών τους μπορούν να αποτελέσουν συμπλήρωμα -ακόμα και βάση- γεωγραφικών μελετών ή και πολεοδομικών προτάσεων. Ας αναφέρω εδώ ότι, πέρα από την παραδοσιακά επικαλούμενη ανάγκη για περαιτέρω μελέτη, απαραίτητη θεωρώ τον εμπλουτισμό της συζήτησης αυτής με πληθώρα διεθνών παραδειγμάτων, ίσως και εξαντλητικά αναλυόμενων παραδειγμάτων, τα οποία με την κατάλληλη θεωρητική υποστήριξη πιθανώς να αποκαλύψουν νέες γενικές διαλεκτικές σχέσεις που να αφορούν άμεσα στην κατανόηση των γεωγραφικών και περιβαλλοντικών πραγμάτων.

Βιβλιογραφία

Αραβαντινός Α., 1997: Πολεοδομικός Σχεδιασμός. Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου. Συμμετρία, Αθήνα.

Benevolo L., 1997: Η πόλη στην Ευρώπη. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα .

Bookchin M., 1996: Τα Όρια της Πόλης. εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

Ένγκελς Φ., 1995: Ο Λουδοβίκος Φόιερμαχ & το τέλος της κλασσικής γερμανικής φιλοσοφίας, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

Ένγκελς Φ., 2001: Η διαλεκτική της φύσης. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.

- Ζήβας Δ., 1997: Τα μνημεία και η πόλη. Libro, Αθήνα.
- Κουτσόπουλος Κ., 1990: Γεωγραφία: Μεθοδολογία και μέθοδοι ανάλυσης χώρου. Συμμετρία, Αθήνα.
- Μπισσάκης Ε., 1978: Η φύση στη διαλεκτική φιλοσοφία. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα.
- Μπούκτσιν Μ., 1985: Η ριζοσπαστικοποίηση της φύσης. Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα.
- Σαρηγιάννης Γ.Μ., 1979: Βασικές Έννοιες και Ορισμοί για την Πόλη και την Πολεοδομία. Ε.Μ.Π., Αθήνα.
- Σταυριδής Σ., 1990: Η συμβολική σχέση με τον χώρο. Κάλβος, Αθήνα.
- Τριαντής Ν., 2003: Μαρξ-Ένγκελς. Κείμενα για: τις πόλεις, τη γη, την αρχιτεκτονική. Τυποεκδοτική, Αθήνα.
- Berube A., 2002: Gaining, but loosing ground: Population Large Cities and their Suburbs in the 1990s. Brookings Institution Center on Urban and Metropolitan Policy, Washington.
- Berube A., Singer A., Wilson J. και Fray W., 2006: Finding Exurbia: America's fast-growing communities at the Metropolitan Fringe. The Brookings Institution, brookings.edu/metro/pubs/20061017_exurbia.pdf, τελευταία επίσκεψη: 16 Νοεμβρίου 2006.
- Blumenfeld H., 1967: The modern metropolis. MIT Press, London.
- Blumenfeld H., 1979: Metropolis...and Beyond. M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Boyer M.C., 1998: The City of Collective Memory. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Brueckner J.K., 2000: Urban Sprawl: Diagnosis and Remedies. International Regional Science Review, vol.23, no.2, 160-171.
- Bruegmann R., 2005: Sprawl: A Compact History. The University of Chicago Press, Chicago, London.
- Bublitz U., 1998: Beyond Philosophy, Reconciliation and Rejection, Three Essays on Aristotle and Hegel. Universal Texts, London.
- Burdack J. και Bontje M., 2005: Edge Cities, European Style: Examples from Paris and the Randstadt. Cities, vol.22, no.4, 317-330.
- Cronon W., 1992: Nature's Metropolis, Chicago and the Great West. Norton & Co., New York, London.
- Duany A., Plater-Zyberk E. και Speck J., 2001: Suburban Nation: The rise of Sprawl and the Decline of the American Dream. North Point Press, New York.
- Garreau J., 1992: Edge City. Life on the new frontier. Anchor Books, New York.
- Hall P., 1996: The Future of the Metropolis and its Form. Regional Studies, vol. 31.3, 211-220.
- Harvey D., 1996: Justice, Nature & the Geography of Difference. Blackwell, Oxford.
- Lynch K., 1960: The Image of the City. MIT Press, Massachusetts.
- Moore O., 'Parking lots bad for crops' στο theglobeandmail.com, Ιανουάριος 2005.
- Mumford L., 1989: The City in History: Its Origins, its transformations, and its prospects. Harcourt, San Diego, New York, London.

Soja E., 2000: Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions. Blackwell, Oxford.

Voltaire, 1881: Philosophical Dictionary. J.P.Mendum, Boston.

Wartzman R., 2007: Can the City save the Farm? newamerica.net/publications/articles/2007/can_city_save_farm_5422, τελευταία επίσκεψη: 15 Ιουνίου 2007.

Williams R., 1975: The Country and the City. Paladin, London.